

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.147

DOI: 10.30977/BUL.2219-5548.2023.103.0.205

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Понікаровська С. В.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. Мета цієї статті полягає в розгляді еволюції ролі перекладу в процесі навчання іноземних мов із часів виникнення цього предмета. Автор також досліджує різні підходи та методи, що використовувалися протягом історії навчання мов. Упродовж цього часу існували й досі виникають суперечки щодо найефективніших методів навчання іноземних мов. Такі дискусії передбачають вибір між класичним граматично-перекладним методом, що колись переважав у методології навчання іноземних мов, особливо «мертвих», – так званім «прямим» методом, що відкидає використання рідної мови, і методом посередництва, який виник унаслідок переосмислення формальних і культурних цілей вивчення мови.

Ключові слова: переклад, навчання, метод, класичний, технічний, комунікація.

Вступ

Переклад є одним із найбільш автентичних і корисних видів діяльності із застосуванням іноземної мови. Він може бути надзвичайно мотиваційним, якщо наголошується на дискусії та рефлексії. Ось чому навчання перекладу вже не один десяток років іде пліч-о-пліч з навчанням комунікації. Важливість та інтерес перекладу у викладанні мови визнають та виділяють науковці, але методи його навчання і використання в освітньому процесі відрізняються від тих, що спостерігалися в епоху традиційних методів.

Переклад, який застосовується в дидактиці іноземної мови, не є однозначним поняттям. Цей вид роботи зазвичай використовується для підвищення ефективності навчання, як один із прийомів полегшення засвоєння цільової мови. Цей вид роботи може підготувати до перекладу як виду діяльності, але має мало спільного з технікою, яка застосовується під час навчання професійних перекладачів. У цій статті йдеться не про підготовку професіоналів, а про використання перекладу у викладанні іноземної мови для студентів інших спеціальностей.

Аналіз публікацій

Дослідження теми навчання перекладу в технічних університетах містять спеціалізовані сфери перекладу, що орієнтовані на технічні та інженерні дисципліни. Багато науковців у цій галузі вивчають ефективні методи навчання перекладу в технічних університетах, а також якість перекладу в технічних текстах. Згадаємо декількох відомих науковців,

які досліджують цю тему, зокрема: Д. Хеєрс, яка спеціалізується на дослідженні якості перекладу в технічних галузях та розробленні кращих практик для навчання перекладу в технічних університетах; Ж. М'юррей вивчає методи навчання перекладу для студентів технічних та інженерних спеціальностей; Д. Гілфінгер спеціалізується на вивченні перекладу та його якості в технічних галузях, розробив теорію «підприємницького підходу» до навчання перекладу, яка може бути корисною для студентів технічних університетів; Е. Даріган досліджує технічний переклад та локалізації в навчальних закладах, а також використання сучасних технологій у навчанні та в практиці перекладу в технічних сферах; П. Муїс є фахівцем у галузі перекладу та технічного комунікаційного менеджменту, досліджує використання машинного перекладу та інших технологій у навчанні технічного перекладу. Українські вчені, такі як С. Ніколаєва, Л. Черноватий та інші, аналізують принцип організації занять із навчання перекладу. Польські дослідники Р. Кичарчик, К. Гейвовський та інші розглядають європейські норми в навчанні перекладу та системний підхід до цього питання. Це лише декілька прикладів науковців, які активно працюють у сфері навчання перекладу в технічних університетах. Багато інших фахівців також роблять важливий внесок у цю царину, досліджуючи методи, які допомагають студентам засвоювати навички технічного перекладу та підвищувати якість перекладу в цьому конкретному контексті.

Мета та постановка завдання

Метою статті є дослідження ролі перекладу з часів виникнення предмета навчання іноземних мов, різні підходи та методи його навчання. Здавна і дотепер тривають суперечки про те, який метод навчання іноземних мов є найбільш ефективним – класичний і традиційний граматично-перекладний, який раніше переважав у методиці, а потім став використовуватися переважно для навчання «мертвих» мов, чи так званий «прямий» метод, що передбачає застосування рідної мови, чи метод посередницький, який виник унаслідок переоцінки формальних і культурних цілей вивчення мови.

Роль перекладу в навчанні іноземних мов від історії до сучасності

Переклад відіграє важливу роль у навчанні іноземної мови і може бути корисним засобом для розвитку мовних навичок і розуміння іноземної культури. А саме, переклад 1) може допомогти студентам зрозуміти структуру та граматику іноземної мови завдяки порівнянню її з рідною мовою; 2) допомагає відобразити аналогії та відмінності між мовами; 3) може бути важливим засобом для навчання нових слів та висловів, збагачуючи словниковий запас студента; 4) може допомогти в удосконаленні навичок аудіювання та вимови; 5) допомагає студентам розуміти культурний контекст та особливості іноземної мови, дозволяє студентам отримати інсайт у традиції, звичаї та культурні особливості країн, де вживається ця мова; 6) може бути засобом для практики мовних навичок; 7) може стати джерелом мотивації для студентів, спонукати їх до подальшого навчання; 8) є важливим елементом міжмовної комунікації, сприяє обміну інформацією між людьми і є ключовим фактором у глобальному світі.

Загалом, переклад може бути корисним інструментом у навчанні іноземної мови, якщо він використовується ретельно та зважаючи на навчальні цілі. Важливо пам'ятати, що навички перекладу мають бути супроводжені іншими методами навчання для досягнення високого рівня мовної компетенції.

Переклад був присутній у навчанні іноземних мов протягом століть. Перекладні вправи на заняттях з іноземної мови мали на меті перевірку розуміння або застосування граматичних правил. Однак з часом їх почали розглядати як автентичну комунікативну діяльність, корисну в повсякденному житті користувачів мови.

Граматично-перекладний метод (також відомий як класичний або традиційний метод) використовувався в навчанні латини та давньогрецької, тобто мертвих мов, що дозволяло досягти доброго їх знання, але він виявився менш ефективним у навчанні комунікації в умовах застосування у викладанні сучасних іноземних мов. Проте необхідно брати до уваги, що мета цього методу полягала не в розвитку лінгвістичних навичок, а в тому, щоб озброїти учнів лінгвістичними та літературними знаннями, дати змогу відпрацювати пам'ять, тобто підтримати інтелектуальний розвиток учнів. З іншого боку, не було зроблено жодних зусиль, щоб підготувати їх до спілкування певною мовою, оскільки на той час у цьому не було потреби.

Традиція методу граматичного перекладу є дуже давньою. Для цього методу властиве використання з метою перекладу речень, які позбавлені змісту й пов'язані тільки граматиною. Добірка таких речень є і в сучасному популярному застосунку (і на сайті) для вивчення мов *DuoLingo*. Це речення на кшталт «Чорний кіт ріже в кухні помідори», «То моя жінка чи шляпа?», «Що той кінь робить у моєму коридорі?» і таке інше. Основною метою таких вправ є читання та правильний граматичний переклад речень. Треба сказати, що з психологічного погляду слова, що тренуються в реченнях, які описують абсурдні ситуації, запам'ятовуються також доволі надовго. Але в будь-якому разі в таких перекладах більше уваги приділяється формі тексту, його правильній граматичній побудові, аніж змісту.

Другою історичною парадигмою навчання мови є прямі методи. У середині XVIII ст. суспільний попит на мовну освіту змінюється, і все більше обирається практичне вивчення мови. Різка критика граматико-перекладного методу закладає основу для впровадження прямих методів.

Прямі методи використовувалися в Німеччині та Франції наприкінці XIX – початку XX ст. і спиралися на природний підхід до навчання мови. Ці методи не стосувалися перекладу, тому що ідеологи прямих методів припускали, що найпростіший і найефективніший спосіб вивчити мову – це спробувати нею користуватися. Вони вважали, що замість того, щоб слово за словом перекладати рідною мовою, необхідно проникнути в зміст і навчитися мислити безпосередньо іноземною мовою.

Ця модель імітує так званий природний метод, який започаткував прямий метод і спирається на те, що люди навчаються безпосередньо думати та говорити певною мовою. Цю тенденцію можна спостерігати в методологіях, що поступово виникають, аж до сучасних, і її основною особливістю є невикористання рідної мови та відмова від будь-якого перекладу в таких ситуаціях, як уточнення значення лексики й граматичних структур, повторне використання та закріплення цих форм, контроль ступеня їх засвоєння.

Процедури, що застосовуються в прямих методах для пояснення значення, – це зазвичай жести, міміка, малюнки, діаграми, визначення, синоніми, антоніми, приклади. Закріплення і контроль засвоєння граматичних конструкцій проходять здебільшого з допомогою двох видів дій: трансформації – заміна іменників займенниками, перехід від стверджувальної форми до заперечної та питальної тощо; заміни – вправи з пропусками, створення форм від поданих у дужках дієслів тощо. Закріплення вивчених лексико-граматичних структур здійснювалося способом їх використання в бесіді та в рефератах іноземною мовою.

Але чи спрацювали вищевикладені теоретичні припущення на практиці, чи принесли вони очікувані результати? Так вийшло, що, незважаючи на заборону використання перекладу в прямих методах, він не був повністю вилучений з аудиторій. Викладачі по-різному зверталися до рідної мови студентів, щоб допомогти їм зрозуміти граматичні структури та поповнити їхній словниковий запас.

У прямих методах не відмовилися повністю від перекладу. Причиною, по-перше, є обмежений і недосконалий характер пояснень, зроблених прямим способом. «Інтуїтивні» процедури семантичних пояснень занадто довгі, нечіткі та неефективні для абстрактних понять і складних структур і викликають великі труднощі в слабких студентів, яким потрібна додаткова інформація. Тому різноманітні вказівки періоду прямих методів давали змогу викладачу використовувати переклад у виняткових ситуаціях, тобто коли неможливо було пояснити іноземною мовою, що викладається.

Другою причиною звернення до перекладу була відсутність спеціальних процедур перевірки розуміння. Прямі методи використовували однакові процедури для пояснення значення лексики та перевірки розуміння. У ситуації з граматикую контрольні вправи також

нічим не відрізнялися від виконання. З цього випливає, що основною функцією перекладу в прямих методах була контрольна робота. Під час вивчення лексики вчитель пояснював слова іноземною мовою, а потім перевіряв розуміння, запитуючи еквівалент рідною мовою. Ця діяльність також використовувалася в навчанні граматичних структур. Так само під час роботи з текстом підсумкова перевірка розуміння проводилася рідною мовою студентів.

На думку Х. Пурена, повернення до перекладу з іноземної мови на рідну в прямих методах є водночас наслідком і способом переоцінювання формальних і культурних цілей вивчення мови. Переклад вважається інтелектуальною вправою, у якій недопустимі неточності. Це дало змогу раніше почати вводити в заняття художні тексти та використовувати стилістичні компаративні вправи [1].

Структурно-поведінкові методи виникли в 1950-х рр. минулого століття. Вони розвивалися на науковій основі структурної лінгвістики та поведінкової психології. Вивчення мови базувалося на діалогах із використанням ситуацій із повсякденного життя. Мовний матеріал був надзвичайно ретельно відібраний, запрограмований і адаптований до рівня тих, хто навчається. Ідеї Б. Скінера і Д. Ватсона лягли в основу біхевіористської концепції навчання, що розглядала володіння мовою як звичку, тобто форму поведінки, яка є реакцією на зовнішній стимул. Передбачалося, що вивчення мови не потребує знань граматичних правил, а полягає в засвоєнні мовних зразків (речень, фраз, виразів) способом багаторазового їх повторення, щоб сформувалася відповідна мовна звичка. Це призвело до оволодіння здатністю використовувати мову автоматично та спонтанно. Цей метод унеможлилював застосування рідної мови в аудиторії, граматичні пояснення та переклад, припускаючи, що кожна мова є окремою, своєрідною системою, і вплив рідної мови може негативно позначитися на процесі оволодіння іноземною мовою, бо з психологічного аспекта переклад є більш складним і відрізняється за своєю природою від використання іноземної мови в межах чотирьох основних навичок. Крім того, уміння добре перекладати потребує досконалого володіння іноземною мовою. Однак автори біхевіористської концепції перекладу не висловлювалися категорично проти його використання для передачі значень нових слів чи речень, але наводять низку

способів, як уникнути застосування перекладу під час презентацій.

Неабиякий злам у лінгводидактиці стався впродовж 1990-х рр. Після десятирічної роботи експертів Ради Європи 2001 р. було опубліковано Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, творці яких запропонували новий підхід до викладання та вивчення мови, який називається «орієнтованим на дію». Автори рекомендацій стверджують, що «використання мови, зокрема її вивчення, передбачає дії, вжиті учасниками суспільства». Лінгвістична комунікативна компетенція проявляється в лінгвістичній діяльності, тобто в розумінні та створенні текстів (рецептивна та продуктивна діяльність), а також у взаємодії та посередницькій діяльності (особливо під час перекладу). Усі ці види діяльності передбачають роботу з текстом окремо в усній та письмовій формах або в обох [2].

У наведеному вище уривку, що окреслює вихідні передумови нового підходу, прямо згадується використання перекладу як однієї з форм розвитку лінгвістичної комунікативної компетенції. Хоча переклад офіційно набув статусу комунікативної діяльності, його місце в лінгводидактиці чітко не визначено: документ не містить показників кваліфікації та не уточнює, в якому обсязі та як його необхідно впроваджувати в повсякденній педагогічній практиці. Інтерпретація текстів щодо характеру та використання перекладу дуже неоднорідна. Деякі бачать це як одну з технік (цікаву, корисну та мотиваційну) для викладання / вивчення мови в будь-якому типі курсу (на розсуд викладача), тоді як інші вважають її посередницькою діяльністю, визначену в Загальноєвропейських рекомендаціях як пропозиції щодо процедур, призначених для підготовки професійних перекладачів [3].

Спостерігаючи за контактами та розмовами між людьми в різних сферах суспільного життя, можемо зробити висновок, що посередництво (лінгвістичне та культурне) стає все більш поширеним. У наших багатомовних і багатокультурних суспільствах це діяльність, призначена не лише для професійних перекладачів, а одна з основних форм спілкування між представниками різних спільнот. Усвідомлюючи цю ситуацію, автори Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (*Common European Framework of Reference for Languages*) вважають медіацію (посередництво) основною комунікаційною діяльністю.

Посередництво – це не лише переклад, а й нове формулювання та резюмування, що ще

більше наголошує на повсюдному характері посередництва в спілкуванні іноземною мовою. У перспективі багатомовності посередництво розглядається як природне між- та внутрішньомовне спілкування. Використовуючи термін «посередництво», особливими формами якого є переклад та інтерпретування, зауважується, що переклад – це частина повсякденного, природного та спонтанного спілкування та відповідає прагненню до взаєморозуміння.

На думку дослідників, цей вид діяльності не обмежується перекладом і не має бути діяльністю, що здійснюється лише на вищих рівнях володіння мовою. Можна, починаючи з рівня A2, неофіційно перекладати дорожні знаки чи меню для іноземних туристів, які проживають у рідній країні користувача мови (усне посередництво) або, починаючи з рівня B2, підсумовувати важливу інформацію, надану в газетних статтях та інших джерелах. До того ж для навчання перекладу «однаковий тип посередницьких завдань може бути запропонований на різних рівнях знання мови» [4].

У сучасного перекладача багато різних ролей, що проявляються на кожному з етапів процесу перекладу. Насамперед він є найбільш проникливий читач тексту, перекладач, посередник обох культур, критик, коректор, а часто й видавець (існує проблема з публікацією деяких творів, які, на думку видавця, не сподобаються читачам і не принесуть прибутку). Крім того, перекладач «діє в ролі менеджера, термінолога та контролера якості». Він також є творцем, бо створений ним текст починає жити власним життям і стає незалежним від оригіналу.

Згідно з припущеннями Юджина А. Ніді та Чарльза Р. Тейбера, розрізняють три етапи перекладу: аналіз, переказ і реконструкція. За А. Писарською і Т. Томашкевич це зі свого боку розуміння, девербалізація та повторне вираження. Маріанна Ледерер виокремлює ще четвертий етап: критичний підхід перекладача до власного перекладу [5].

З іншого боку, за словами К. Гейвовського, процес перекладу не потрібно ділити на етапи, оскільки «акти» відбуваються одночасно й неподільно, і процес більше схожий на спіраль, оскільки перекладач постійно повертається до оригінального тексту та перевіряє його переклад [6]. Безперечно, перекладач читає текст принаймні кілька разів, зазвичай відразу з уявленням про те, як можна зробити

єдиний цільний переклад з окремих частин тексту. Для перекладу початкова фаза – це попереднє розуміння, за яким відбувається повне розуміння та пояснення. Попереднє розуміння означає все, що перекладач отримав раніше зі свого досвіду, його власне розуміння певних явищ.

Отже, перекладач працює з текстом, уже маючи деякі свої припущення та гіпотези, які він потім перевіряє на критичній фазі. Звісно, особливо глибокого аналізу потребують наукові та технічні тексти, бо запас власних знань у перекладача може бути недостатній навіть на початковому етапі.

Висновки

Отже, з вищесказаного можна зробити висновки. Переклад існував здавна як один із способів навчання іноземної мови. У сучасному світі його роль зростає, як і збільшується соціальне та професійне усвідомлення необхідності навчання перекладу. Здатність і потреба спілкуватися є властивостями людської природи. Поки переклад виконує умову розуміння іншого погляду, він матиме вагоме значення для розширення людського потенціалу, і місце навчання перекладу в такому розумінні є найбільш відповідним.

Література

1. Puren Ch. Pour un nouveau statut de la traduction en didactique des langues. *Les Langues Modernes*. 1995. № 3. S. 7–22.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва / переклад з англ. Київ, 2003. 273 с.
3. Rosen E., Minns P. Les activités de médiation au service du perfectionnement des compétences d'interprètes de conférences en formation – illustration d'un mode de contextualisation du CECR. *Travaux de didactique du FLE*. 2008. № 59. S. 133–151.
4. Kucharczyk R. Normy europejskie w polskiej edukacji językowej. *Języki Obce w Szkole*. 2013. № 1. S. 64–69.
5. Seleskovitch D., Lederer M. A systematic approach to teaching interpretation. *Interpreting*. 1996. Vol. 1. Issue 1. P. 139–141
6. Hejwowski K. Illuzja przekładu. *Slask*, 2015. 440 s.

References

1. Puren, Ch. (1995). Pour un nouveau statut de la traduction en didactique des langues. [For a new status of translation in language teaching]. *Les Langues Modernes*, no. 3, s. 7–22. [in French].
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.

[All-European recommendations on language education: learning, teaching, evaluation] (2003). Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва / переклад з англ. Київ. 273 с. [in Ukrainian].

3. Rosen, E., Minns, P. (2008). Les activités de médiation au service du perfectionnement des compétences d'interprètes de conférences en formation – illustration d'un mode de contextualisation du CECR. [Mediation activities serving the improvement of the skills of conference interpreters in training – illustration of a mode of contextualization of the CEFR]. *Travaux de didactique du FLE*, no. 59, s. 133–151. [in French].
4. Kucharczyk, R. (2013). Normy europejskie w polskiej edukacji językowej. [Standards of European and Polish language learning]. *Języki Obce w Szkole*, no. 1, s. 64–69. [in Polish].
5. Seleskovitch, D., Lederer, M. (1996). A systematic approach to teaching interpretation. *Interpreting*, vol. 1, issue 1, p. 139–141.
6. Hejwowski, K. (2015). Illuzja przekładu. [Illusion of translation]. *Slask*. 440 s. [in Polish].

Понікаровська Світлана Володимирівна, ст. викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61002, Україна, тел. +380677825250, ponikarovska@gmail.com.

Role of translation in teaching foreign languages

Abstract. Problem. Since people started communicating in different languages the various approaches and methods have been used throughout the history of language learning. During this time, there were and still are disputes regarding the most effective methods of teaching foreign languages. Such discussions include the choice between the classical grammar-translation method, which once prevailed in the methodology of teaching foreign languages, especially "dead" languages, the so-called "direct" method, which rejects the use of the native language, and the mediation method, which arose as the result of rethinking the formal and cultural goals of language learning. Mediation is analyzed as one of the most up-to-date method as it is not only a translation, but also a new formulation and summarization, which further emphasizes the ubiquitous nature of mediation in foreign language communication. In the perspective of multilingualism, mediation is considered as natural inter- and intra-lingual communication. Using the term mediation, the specific forms of which are translation and interpretation, the fact is emphasized that translation is a part of everyday, natural and spontaneous communication and corresponds to the desire for mutual understanding. **Goal.** The purpose of this article is to consider the evolution of the role of translation in the process of learning foreign languages since the beginning of this subject. **Methodology.** The

purpose and specificity of the study determined the use of the method of description with elements of comparative analysis for a comprehensive coverage of the issue. **Results.** The article showed the stages of evolution in teaching translation which still have more than one approach and requires deep study. **Originality.** The is an analysis of the translation science development. Those whom this subject concerns may find it interesting to go deep into the history and follow the analysis of old and new practices in the subject. **Practical value.** Certain issues in the article can help the

teachers organize the process of translation teaching in the class and as an individual students' work.

Key words: translation, teaching, method, classical, technical, communication.

Ponikarovska Svitlana, Asst. Prof., Department of Foreign Languages,
Kharkiv National Automobile and Highway University, 25, Yaroslav Mudry Str., Kharkiv, 61002, Ukraine, tel: +380677825250,
ponikarovska@gmail.com.
